

1902 Çankırı Depremi

Ömer TÜRKÖĞLU



Bir deprem kuşağı kenti olan Çankırı ve ilçelerinde tarih boyunca değişken şiddetlerde onlarca deprem yaşanmış, telafisi zor maddi zararlar bir yana, kaybedilen yüzlerce can yöre halkını tarifsiz yas ve kederlere sevk etmiştir.

Son olarak 17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 tarihlerinde yaşadığımız büyük depremler ile kamuoyunun gündemine giren bu doğal afet, aslında Anadolu halkı için hiç de yabancı değildir. Hatta ülkemizin büyük bir bölümünün deprem kuşağı içinde yer aldığı düşünülürse, insanımızın bilincinde -folklorik de olsa- bir “deprem kültürü”nün oluştuğu bile söylenebilir.

Ne var ki bu deprem kültürünün “folklorik” anlayıştan ve kaderci bakış açısından kurtarılıp bilinçli bireylerle ve devletin katkısıyla, üstelik sadece depreme değil, her türlü doğal afete karşı bilimsel tedbirlerin alındığı bir kültüre ve anlayışa dönüştürülmesi gerekmektedir.

Böyle bir dönüşümün gereklerinden birisi de geçmişte yaşanan depremleri bilmek, sonrasında alınan tedbirleri öğrenmek ve yaşananları kavramaktan geçmektedir.

Bundan yüz yıl önce, 9 Mart 1902 Pazar günü Çankırı’da meydana gelen deprem ve sonrasında yaşananlarla ilgili bildiklerimiz, devletin, bürokrat kesimin, yerel yöneticilerin ve halkın, deprem ve sonrasında ne yaptıkları ve neler yaşadıkları konusunda ipuçları verecek düzeydedir.

İmparatorluğun geneli bir yana, başkent İstanbul ve buradaki merkezi yönetim, depreme ve sonrasında yaşananlara hiç de yabancı değildir. Çankırı depreminden sadece sekiz yıl önce 10 Temmuz 1894’de İstanbul, birbiri ardı sıra gelen üç depreme

sarsılmıştır. Bu depremde dikkati çeken en önemli özellik; kentin Esenköy semti ile Yalova'daki bazı arazilerde olduğu gibi çamurlu ve kumlu zeminlere yapılan ev ve çiftlikler yerle bir olurken sağlam ve kayalık zeminlere inşa edilen binaların yıkılmamasıdır. Bu depremde kesin olmamakla birlikte yaklaşık 474 kişi hayatını kaybetmiştir.¹ Deprem sonrasında afetzedelere dağıtılmak üzere para yerine geçen özel biletler bastırılmış, belediye muhtaçlara ekmek dağıtmış, kurulan komisyonla imparatorluğun her tarafında yardım kampanyaları başlatılmıştır. Deprem sonrası çalışmalarda dikkati çeken bir nokta, olabilecek suiüstimleri önleyebilmek için hasar tespitinin tek elden ve merkezden yapılmaya çalışılmasıdır.

Merkezi Çankırı olan, ancak başta Bolu, Araç, Çerkeş, Safranbolu ve Daday olmak üzere komşu bir çok yerleşim biriminde hissedilen ve büyüklüğü 5.6 olarak tahmin edilen² depremin hemen sonrasında mutasarrıf, Kastamonu valisine telgraf çekerek³, depremin oldukça uzun sürdüğünü ve başta hükümet konağı olmak üzere, telgrafhane, resmi daireler, camiler ile evlerin bir çoğunun yıkıldığını, halkın büyük bir heyecan ve panik içinde olduğunu yazarak konudan haberdar olmasını sağlamıştır. Sonrasında da kentteki asâkir-i redîfe (ihtiyat askerleri) çadırlarının depolardan çıkarılarak evleri zarar gören halka dağıtımına başlanmıştır. Çadırların yeterli olmadığı mahallerde ise halk evlerinin bahçelerine sığınmıştır.

Depremin sonrasında yapılan işlerden biri de oldukça zarar görmüş olan hapishanedeki mahkumların güvenli bir yere taşınması olmuştur. Çankırı hapishanesindeki mahkumlar eski askerî depoya nakledilmiş ve bir müddet burada tutulmuşlardır. Diğer taraftan deprem haberini alan Kastamonu valisi, yanına kumandanı da alarak telgrafhaneye gelmiş ve Çankırı mutasarrıfı ile bizzat haberleşmeye başlamıştır.

Deprem haberi başkent İstanbul'a hemen bildirilmiş, sonrasında da padişah tarafından verilen emirle Çankırı'ya civar yerleşim merkezlerinde depolanmış çadırların buldukları yerler ile miktarları tespit edilerek hasarlı bölgelere ulaştırılması emredilmiştir.

Depremden bir gün sonra kurulan "Tahkik komisyonları" aracılığıyla araştırma ve incelemelere başlanıldığında maddi hasarın sanıldığından ve tahmin edildiğinden daha vahim olduğu anlaşılmıştır. Kent merkezinin "muhtevî olduğu üç bin küsur haneden az ve çok sakatlanmadık mahal kalmadığı", şehre su getiren künklerin büyük hasar

1 1894 İstanbul depremiyle ilgili olarak, Genç, Mehmet – Mazak Mehmet, *İstanbul Depremleri*, İGDAS Yay., İstanbul, 2001.

2 Atabey, İşref; *Deprem*, MTA Yay., Ankara, 2000, s. 33.

3 Dönemin mülki taksimatına göre Çankırı bir sancak olarak Kastamonu vilayetine bağlıydı. Dolayısıyla mutasarrıf bu tür yazışmaları bürokratik kaideler gereği öncelikle Kastamonu valisiyle yapmak durumundaydı.

gördüğü ve sadece bu hasarın “iki milyon beş yüz küsur bin guruş raddesinde olduğu” ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan sadece kent merkezi olan “Kengırı Kasabası”ndaki ölü ve yaralı sayısı yerel yöneticileri -can kaybı açısından- iyimserliğe itecek kadar yanıltıcıdır. Eldeki mevcut bilgiler “ikisi İslam ve ikisi Hıristiyan” 4 kişinin hayatını kaybettiği ve 100 kişinin de yaralandığı şeklindedir. Belki de bu yüzdendir ki yetkililer tarafından kente başka tabip istenmemiş, ilaç ile tıbbî edevatın da -şimdilik- yeterli olduğu belirtilmiştir. Diğer taraftan çevre köy ve yerleşim birimlerine de “kol memurları” çıkarılarak zarar ve ziyanın kesin olarak tespitine çalışılmıştır. İlerleyen günlerde kol memurlarının keşif dönüşlerinde bilhassa köylerde hasarın ve can kaybının tahmin edilenden daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır. Nitekim sadece merkeze bağlı Yerik⁴ köyünde yetmiş hane tamamen yıkılmış, biri erkek on ikisi kadın olmak üzere toplam on üç kişi hayatını kaybetmiştir.

Bunun üzerine önceleri kent merkezindeki bilançodan iyimserlik havasına kapılan yetkililer, yaşanan depremin tahmin edilenden daha fazla zayıat verdiğini anlamış olmalı ki, ilk elde vilayet merkezi olan Kastamonu’dan derhal lüzumu kadar ilaçla birlikte askerî doktor Yüzbaşı Cemal ve eczacı Hacı Ziya Beylerin Çankırı’ya gönderilmelerine karar vermişlerdir.⁵

Yaşanan doğal afet sürecinde yöneticilerin yeterli ve somut bilgiye sahip olmadan iyimserlik havasına kapılmaları, kimi tedbirlerin zamanında alınmasını engellemiş olmalıdır. Nitekim depremin hemen sonrasında İstanbul’daki “Rasadhâne-i Âmire’ye mahallinden” çekilen telgrafta “telefât ve hasarât olmadığı”⁶, kentteki görevli doktor ile ilaç ve tıbbî malzemenin yeterli olduğu bildirilmiş, ne var ki daha sonra gelen haberler üzerine doktor ve tıbbî malzeme istenmesi mecburiyeti doğmuştur.

Yaşanan deprem faciasından sonra Çankırı’da yaraların ne şekilde sarıldığı konusunda -şimdilik- yeterli bilgiye sahip değiliz. Ancak Osmanlı döneminde bu tür doğal afetlerin sonrasında kurulan komisyonlar marifetiyle yardımlar toplandığını biliyoruz. Çankırı için de en azından Kastamonu vilayeti genelinde bir yardım kampanyası açılmış olması çok muhtemeldir. Diğer taraftan aşağı yukarı aynı zaman dilimi içerisinde Pirlpe ve Biga’da yaşanan sel felaketinden dolayı, dönemin İstanbul şehremini Rıdvan Paşa başkanlığında kurulan yardım komisyonunun topladığı paranın bakiyesi olan 52.000 kuruş “Bank- Osmanî” aracılığıyla Çankırı Mutasarrıflığı’na aktarılmıştır.⁷ Ancak kente su getiren su yollarındaki zararın 2.500.000 kuruş olduğu göz önüne alınacak olursa bu yardımın ne kadar cüzi olduğu anlaşılır.

4 Korgun ilçesine bağlı Karatekin köyünün eski ismi. Muhtemeldir ki depremden sonra yeniden inşa edilen köyün ismi “Karatekin” olmuştur.

5 *Kastamonu Vilâyet Gazetesi*, 12 Mart 1902, No: 1433, s.1.

6 *Sabah*, 11 Mart 1902, s.2.

7 *Sabah*, 25 Mart 1902, s.2.

Kent merkezinde hasar görmüş binaların fazlalığına karşın can kaybının az olması ile köylerdeki can kaybının yüksekliği, konut yapımında kullanılan malzemenin farklılığından ve köylerin kurulum alanlarının seçimindeki yanlışlıktan kaynaklanıyor olsa gerektir.

Bu yanlış ve vahim seçimin bugün de devam ediyor olması gerçekten üzücüdür. Şehirlerde bina yapımı aşamasında verilen ruhsatlarda zemin etüdünün yapılması gerekliliği bir yana, kırsal alanda yapılan inşaatlarda da belli zorunluluklar aranmalı, bilhassa köylerde gelişigüzel yapılanmalara izin verilmemelidir. Bunu sadece doğal afetlere karşı bir tedbir olarak algılamamalı, aynı zamanda geçmişten bize miras kalan ekolojik yapının gelecek kuşaklara, onlara layık bir şekilde aktarılması için bir zorunluluk olarak görmeliyiz.

Abstract

This article is about the 1902 Çankırı earthquake and the aftermath works of the province and the central government, also touching on the would be precautions against the earthquakes in Çankırı today.

Keywords

Çankırı, earthquake.